

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD AAN DE UNIVERSITEIT GENT

De dynamiek van een selectief en kritisch eclectisme¹

Hugo Soly

“Toute histoire est un choix”, schreef de grote Franse modernist Lucien Febvre in 1933,² en inderdaad, men kan als historicus niet anders dan keuzes maken, zeker wanneer men historiografisch terugblijkt. Men kan wel trachten de keuzes zo bewust mogelijk te maken. Daarom zal ik geen encyclopedisch overzicht geven van wat de Gentse modernisten sedert de vroege twintigste eeuw allemaal gepresteerd hebben. Ik zal de chronologie weliswaar respecteren, maar ik zal alleen ontwikkelingen in het licht stellen die naar mijn mening een generatie-overschrijdende betekenis hebben gehad, en die enig licht kunnen werpen op de centrale vraag van het Colloquium, namelijk: bestaat er zoiets als een Gentse Historische School?

Niet minder dan drie sprekers hebben het over de beoefening van de middeleeuwse geschiedenis gehad. Dat is begrijpelijk, want voor zover er al van een Gentse Historische School kan worden gesproken, is zij door mediëvisten gegrondvest. Ik voel me als enige spreker over de geschiedenis van de Nieuwe Tijd dan ook thuis. De impact van de Gentse mediëvisten op mijn vakgebied is inderdaad zeer groot geweest. Dat was uiteraard het geval in het prille begin, dus voor de Tweede Wereldoorlog, want de eerste hoogleraar Nieuwe Tijd aan de Rijksuniversiteit Gent, Hubert van Houtte, was niet alleen mediëvist van vorming, maar tevens een collega en vriend van Henri Pirenne. Net zoals deze laatste was hij sterk door de Duitse economisch-historische school beïnvloed. Van Houtte heeft zich al in een vroeg stadium op de geschiedenis van de Nieuwe Tijd toegelegd, en hij heeft op dat gebied zelfs pionierswerk verricht, niet alleen in dit land, maar ook vanuit een mondiaal perspectief. Hij is, voor zover ik kan nagaan, de eerste historicus geweest die systematisch prijsreeksen heeft verzameld en gepubliceerd – de eerste historicus in dit land, en zelfs in de wereld tout court. Zijn bronnenuitgave *Documents pour servir à l'histoire des prix de 1381 à 1794* verscheen in 1902.³ Om te begrijpen hoe baanbrekend

¹ De tekst van de lezing gehouden op het Colloquium over “De Gentse Historische School” georganiseerd door de Vlaamse Geschiedkundige Kring op 28 november 2006 is slechts op detailpunten gewijzigd. Wel zijn in voetnoten referenties toegevoegd.

² Lucien Febvre, ‘Leçon inaugurale au Collège de France’, 13 december 1933, herdrukt in zijn *Combats pour l'histoire* (Parijs, 1953), pp. 7-8.

³ Brussel, Commission royale d'Histoire, série in-4°.

dit werk was, dient men te weten dat het vermaarde *International Scientific Committee on Price History*, dat zowel in Groot-Brittannië als op het Continent zo'n stimulerende rol op het vlak van de prijzengeschiedenis zou spelen, pas in 1931 werd opgericht, dus bijna dertig jaar later.⁴

Collega Boone heeft er al op gewezen dat Pirenne door de stichters van de *Annales* als een lichtend voorbeeld werd beschouwd. Zij apprecieerden vooral Pirennes afwijzen van een in zichzelf gekeerde geschiedschrijving, zijn beklemtonen van de noodzaak van comparatieve benaderingen en de originaliteit van zijn sociaal-economische analyses. Vandaar dat Marc Bloch en Lucien Febvre in eerste instantie aan Pirenne dachten als hoofdredacteur van het nieuwe internationale historische tijdschrift dat ze van plan waren op te richten – de titel van dat nieuwe tijdschrift, dat in 1929 van de pers kwam, liet er geen twijfel over bestaan waarop de klemtoon volgens de initiatiefnemers behoorde te liggen: *Annales d'Histoire économique et sociale*. Fernand Braudel, de historicus die na de Tweede Wereldoorlog meer dan wie ook zijn stempel op de *Annales* drukte en een hele generatie van modernisten in binnen- en buitenland beïnvloedde, was eveneens schatplichtig aan Henri Pirenne. Diens gastcolleges aan de universiteit van Algiers in januari en februari 1931 hadden hem met enthousiasme vervuld.⁵ Zoals hij later zelf verklaarde, was het vooral Pirenne's visie op de Middellandse Zee als een actieve en zelfs bepalende historisch entiteit die hem inspireerde om het concept 'économie-monde' te smeden. Op de betekenis van Braudel en 'zijn' *Annales* voor de geschiedschrijving te Gent kom ik zo dadelijk terug. Eerst dient de opvolging van Hubert van Houtte kort te worden toegelicht.

Van Houtte had vooral belangstelling voor de economische geschiedenis, zoals al werd opgemerkt. Net zoals Pirenne was hij een historicus die empirie, dus bronnenonderzoek, en synthese wist te combineren, wat onder meer blijkt uit zijn *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'Ancien Régime*, gepubliceerd in 1920 en nog altijd niet door een recentere synthese vervangen. Net zoals Pirenne was Van Houtte echter van mening dat inzicht in politiek-institutionele ontwikkelingen noodzakelijk was om sociaal-economische fenomenen en processen te verklaren, en hij heeft deze opvatting niet alleen in de genoemde synthese tot uitdrukking gebracht, maar hij heeft zich ook op de instellingengeschiedenis toegelegd, meer bepaald op de geschiedenis van de representatieve instellingen. Zo verzorgde hij onder meer de uitgave van de

⁴ Zie Arthur H. Cole en Ruth Crandall, 'The International Scientific Committee on Price History', *Journal of Economic History*, 24 (1964), pp. 381-388. Deelnemers aan dit grote internationale onderzoeksproject waren o.a. William Beveridge (Engeland), Earl J. Hamilton (voor Spanje), Wilhelm Abel (Duitsland), A.F. Pribram (Oostenrijk), N.W. Posthumus (Nederland), Moritz John Elsas (Duitsland) en Henri Hauser (Frankrijk).

⁵ Zie Pierre Daix, *Braudel* (Parijs, 1995), pp. 91-95, 117-118, 122-123.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

resoluties van de Staten van Vlaanderen in de late zestiende en vroege zeventiende eeuw.⁶ Het is deze draad die Jan Dhondt in 1940 opnam. Drie zaken mogen hier worden onderlijnd: 1° Dhondt was als mediëvist onder Ganshof gevormd, 2° hij heeft zich van 1940 af op de geschiedenis van de representatieve instellingen toegelegd, met bijzondere aandacht voor de Nieuwe Tijd, zoals zijn voortzetting van de bronnenuitgave opgestart door Van Houtte en talrijke artikelen ten overvloede aantonen,⁷ en 3° er kan weinig twijfel over bestaan dat hij zich ook door Van Houttes grote belangstelling voor economische en sociologische benaderingen heeft laten inspireren.⁸ Dat Dhondt na 1945 op de geschiedenis van de hedendaagse periode focuste, hing eigenlijk samen met een verdeling van leeropdrachten tussen hemzelf en een andere jonge docent, Charles Verlinden, die in 1945 met de geschiedenis van de Nieuwe Tijd werd belast.

Op latere leeftijd sprak en schreef Verlinden graag in termen van 'mijn leerlingen en de leerlingen van mijn leerlingen'. Ook al valt er over dat 'leerlingenschap' te discussiëren – beschouwden al die 'leerlingen' Verlinden echt als hun 'meester'?⁹ – het is duidelijk dat hij tijdens een cruciale periode een zeer stimulerende rol in de afdeling geschiedenis van de Rijksuniversiteit Gent heeft gespeeld, zowel wat de oriëntatie naar nieuwe probleemvelden als wat de rekrutering van nieuwe onderzoekers betreft. Verlinden was één van de laatste twee rechtstreekse leerlingen van Pirenne, die hem – bijna per definitie – een vorming als mediëvist had gegeven. Die vorming zou hem grote diensten bewijzen, niet alleen op het vlak van de heuristiek, maar ook wat de probleemstelling betreft, want zij maakte hem zeer alert voor de vraag in welke mate de Nieuwe Tijd eigenlijk iets nieuws bracht – een vraag waarmee iedere

⁶ Hubert van Houtte, *Tafels van de resolutieboeken der Staten van Vlaanderen*, Deel I: 1580-1583 en 1614-1631 (Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, reeks in-4°, 1936).

⁷ Jan Dhondt, *Tafels van de resolutieboeken der Staten van Vlaanderen*, Deel II: 1631-1656 (Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, reeks in-4°, 1941). De artikelen van Dhondt betreffende de representatieve instellingen zijn gebundeld en van toelichtingen voorzien door Willem Blockmans: *Estates or Powers: Essays in the Parliamentary History of the Southern Netherlands from the XIIth to the XVIIIth Century* (Heule, 1977).

⁸ Zie vooral Hubert Van Houtte, 'L'économie moderne et les tendances de l'économie contemporaine', *La Revue générale*, 38 (1902), pp. 856-869, en 'Une loi d'ampliation. Essai sur l'évolution politique, économique, morale et intellectuelle de l'Europe moderne', *Le Mouvement Sociologique international*, 8 (1907), pp. 85-120 en 417-448; dit laatste artikel is ook in brochurevorm gepubliceerd onder de titel *Vers la paix? Essai sur l'évolution politique, économique, morale et intellectuelle de l'Europe moderne* (Brussel, s.d.).

⁹ Jan Craeybeckx beschouwt hem in ieder geval als leermeester. Zie zijn artikel: 'Charles Verlinden: de Gentse leermeester', in *Album aangeboden aan Charles Verlinden ter gelegenheid van zijn dertig jaar professoraat* (Gent, 1975), pp. V-X.

modernist wordt geconfronteerd, althans zichzelf zou moeten confronteren. Zijn bronnenonderzoek met betrekking tot de slavernij in het middeleeuwse en zestiende-eeuwse Europa – waarvan een eerste, monumentaal deel in 1955 zou verschijnen¹⁰ – had hem al voor de Tweede Wereldoorlog in contact gebracht met talrijke buitenlandse historici, waaronder Marc Bloch. Vandaar dat hij goed op de hoogte was van de nieuwe tendensen in de historische wereld, met name in de Franse historische wereld, waar de *Annales*-beweging vernieuwing op theoretisch, methodologisch en thematisch gebied voorstond.

In mijn plaats zou er nu iemand moeten spreken die het allemaal van dichtbij heeft meegemaakt: Jan Craeybeckx, Wilfrid Brulez of Etienne Scholliers. Zelf kan ik alleen maar de chronologie van publicaties en doctoraten als leidraad gebruiken.¹¹ Die wijst in ieder geval uit dat veel van wat de *Annalistes* propageerden heel snel in Gent ingang vond, zonder dat er evenwel van imitatie kan worden gesproken. De Gentse modernisten waren selectief, met andere woorden: ze vonden lang niet alles wat in Parijs gebeurde even waardevol. Ze transformeerden bovendien wat ze zich toeëigenden. En wat nog belangrijker is: ze innoveerden zelf. Dat is niet niks, want de na-oorlogse *Annales*-beweging was in eerste instantie een beweging van modernisten, zoals Peter Burke terecht heeft opgemerkt: 'It was a movement dominated by students of early modern history... followed closely by medievalists'.¹²

Maar laten we de chronologie bekijken. Het meesterwerk van Fernand Braudel, *La Méditerranée*, verscheen in 1949,¹³ en in datzelfde jaar kreeg hij de leiding van de VIe Section de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes, waar hij geleidelijk een groep van jonge onderzoekers rond zich vormde. Wanneer verschenen hun onderzoeksresultaten? Tussen 1955 en 1966. Ik vermeld hier alleen de voornaamste. De elf boekdelen van Huguette en Pierre Chaunu over de handel van Spanje met Amerika verschenen tussen 1955 en 1959; de doctoraatsverhandeling van Pierre Goubert over *Beauvais et le Beauvaisis*, het

¹⁰ Charles Verlinden, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, I, *Péninsule ibérique-France* (Universiteit Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, afl. 119). Een tweede deel verscheen in 1977: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, II, *Italie, Colonies italiennes du Levant, Levant latin, Empire byzantin* (Universiteit Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, afl. 162).

¹¹ *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1952 tot 1967 en publicaties daaruit voortgevloeid* (Gent, Studia Historica Gandensia, nr. 100, 1968).

¹² Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-89* (Cambridge, 1990), p. 98.

¹³ In 1966 verscheen een volledig herziene uitgave, die bijna tweemaal zoveel bladzijden telde als de eerste. De (programmatische) titel bleef echter ongewijzigd: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

eerste grote voorbeeld van regionale geschiedschrijving, werd gepubliceerd in 1960; de monumentale studie van Pierre Vilar over Catalonië in het vroegmoderne Spanje, eigenlijk een analyse van de economische grondslagen van nationale structuren, in 1962; en *Les Paysans de Languedoc* van Emmanuel Le Roy Ladurie in 1966.¹⁴

Laten we nu enkele data met betrekking tot de wetenschappelijke activiteiten van Verlinden en zijn 'leerlingen' op een rijtje zetten. Tussen 1953 en 1960 fungeerde Verlinden als promotor van vijf belangrijke doctoraatsverhandelingen. Jan Craeybeckx was de eerste, in 1953, met een proefschrift over de import en het verbruik van Franse wijnen in de Nederlanden in de late Middeleeuwen en de zestiende eeuw; het zou in het Frans worden gepubliceerd in de reeks Ports-Routes-Trafics uitgegeven door de VIe Section de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes.¹⁵ Wilfrid Brulez volgde in 1957 met een baanbrekend proefschrift over 'De firma della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de zestiende eeuw';¹⁶ deze weldra in boekvorm uitgegeven studie had de ondernemersgeschiedenis ook buiten dit land kunnen vernieuwen, als zij in een andere taal dan het Nederlands was gepubliceerd. In 1958 promoveerde Hilda Coppejans-Desmedt op een onderzoek naar de textielindustrie te Gent in de periode 1795-1835, dat de basis zou vormen voor een groot aantal artikelen.¹⁷ In 1959 was het de beurt aan Etienne Scholliers. Hij presenteerde een diepgaande studie over de levensstandaard te Antwerpen in de vijftiende en zestiende eeuw, waarbij hij zowel sociaal-economische als politieke factoren in aanmerking nam om oorzaken en gevolgen te duiden;¹⁸ voor dit werk geldt hetzelfde als voor dat van Brulez: de invloed in eigen land was groot, maar de Nederlandse taal verhinderde een ruimere uitstraling. In 1960 tenslotte promoveerde Paul Deprez op een diepgravende

¹⁴ Huguette en Pierre Chaunu, *Séville et l'Atlantique, 1504-1650*, 11 dln. (Parijs, 1955-1959); Pierre Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730: contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle* (Parijs, 1960); Pierre Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne moderne: recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, 3 dln. (Parijs, 1962); Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les paysans de Languedoc* (Parijs, 1966).

¹⁵ Jan Craeybeckx, *Un grand commerce d'importation: les vins de France aux anciens Pays-Bas, XIIIe-XVIe siècle* (Parijs, 1958).

¹⁶ Wilfrid Brulez, *De firma della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de XVIde eeuw* (Brussel, 1959).

¹⁷ Hilda Coppejans-Desmedt, 'De Gentse textielnijverheid van 1795 tot 1835. Het proces van de mechanisering en zijn economische gevolgen', onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1958. Voor een lijst van haar publicaties in artikelvorm over de textielindustrie zie: Michel Nuytens, 'Bio-bibliografie Hilda Coppejans-Desmedt', in *Actief in Archief. Huldeboek Hilda Coppejans-Desmedt* (Antwerpen, 1989), pp. 19-22.

¹⁸ Etienne Scholliers, *Loonarbeid en Honger. De levensstandaard in de XVde en XVIde eeuw te Antwerpen* (Antwerpen, 1960).

analyse van de sociaal-economische structuren in de kasselrij van de Oudburg in de achttiende eeuw.¹⁹

Nog twee data. In 1955 publiceerde Verlinden samen met Craeybeckx en Scholliers in de *Annales* een artikel over de bewegingen van prijzen en lonen in België in de zestiende eeuw, dat grote weerklank vond,²⁰ en in 1959 gaf hij samen met Craeybeckx het eerste deel uit van de 'Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant'. In de loop van de daaropvolgende jaren zouden nog meerdere delen verschijnen, waarbij Scholliers en zijn leerling, Chris Vandenbroeke, als bezielers optraden. De bronnenuitgave omvatte uiteindelijk niet minder dan 2.700 bladzijden.²¹ Wat de prijzengeschiedenis van de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd betreft, blijft ze één van de rijkste die ooit tot stand is gebracht.

Vroegmoderne handelsgeschiedenis viel volledig binnen de belangstellings-sfeer van Braudel. Vergelijkend kwantitatief onderzoek naar prijzen en lonen sloot aan bij de studies die een andere *Annales*-coryfee, Ernest Labrousse, voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog had gepubliceerd.²² Er kan bovendien op meer fundamentele overeenkomsten tussen Verlinden en zijn leerlin-

¹⁹ Paul Deprez, 'De Kasselrij van de Oudburg in de 18e eeuw. Bijdrage tot de studie van de sociale en economische structuur van het platteland', onuitgegeven doctoraatsverhandeling, 1960.

²⁰ Charles Verlinden, Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers, 'Mouvements des prix et des salaires en Belgique au XVIe siècle', *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 10 (1955), pp. 173-198. Italiaanse vertaling: 'Sul movimento dei prezzi e dei salari in Belgio nel secolo XVI', in Ruggiero Romano (ed.), *I prezzi in Europa dal XIII secolo a oggi. Saggi di storia dei prezzi* (Turijn, 1967), pp. 259-289. Engelse vertaling: 'Price and Wage Movements in Belgium in the Sixteenth Century', in Peter Burke (ed.), *Economy and Society in Early Modern Europe. Essays from Annales* (Londen, 1972), pp. 72-81.

²¹ Charles Verlinden en Jan Craeybeckx (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XVe-XVIIIe eeuw* (Brugge, 1959); Charles Verlinden en Etienne Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XVe-XIXe eeuw, Deel II* (2 dln., Brugge, 1965); Charles Verlinden en Etienne Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XVIe-XIXe eeuw, Deel III* (Brugge, 1972); Charles Verlinden en Etienne Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, XIIIe-XIXe eeuw, Deel IV* (Brugge, 1973). Zie de beschouwingen van Herman van der Wee, 'De geschiedenis van prijzen en lonen: terugglimp en toekomstperspectief', in *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek voor Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers* (Brussel, 1988), pp. 252-259.

²² Camille-Ernest Labrousse, *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle* (Parijs, 1933, herdruk 1984), en *La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution* (Parijs, 1944; herdruk 1990). Voor de betekenis van Labrousse zie Maria Novella Borghetti, *L'oeuvre d'Ernest Labrousse. Genèse d'un modèle d'histoire économique* (Parijs, 2005).

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

gen enerzijds en de *Annalistes* van de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw anderzijds worden geweest. Op de eerste plaats een probleem-gerichte geschiedenis: de historicus laat zich niet door de bronnen leiden, maar bevraagt ze, situeert ze binnen een problematiek, die als vertrekpunt fungeert en die het onderzoek oriënteert. "La nouvelle histoire, c'est une histoire problème", verklaarde Jacques Le Goff in 1978,²³ maar in Gent was dat eigenlijk niets nieuws, want Pirenne schreef al een "histoire-problème"; en dat bleven ook de Gentse modernisten doen. Een tweede gemeenschappelijk element was de grote aandacht voor structuren en conjuncturen, wat dan weer met de zegetocht van de sociaal-economische geschiedenis samenhang. Verschillende factoren hebben daarin een rol gespeeld, maar doorslaggevend waren naar mijn mening enerzijds de nooit geziene, aanhoudende groei die de wereld-economie tussen 1945 en 1975 doormaakte en de daarmee gepaard gaande verhoging van de levensstandaard in de westerse wereld, en anderzijds de spectaculaire ontwikkeling van de sociale wetenschappen, wat nieuwe methodologische perspectieven leek te openen. Een derde overeenkomst tussen de *Annalistes* en de Gentse modernisten hield daar verband mee, namelijk de voorkeur voor een kwantitatieve geschiedenis, of beter nog: een seriële geschiedenis. Chaunu, Furet, Le Roy Ladurie en andere vertegenwoordigers van de *Annales*-beweging wijdden euforische artikelen aan deze methode, die volgens hen niet alleen de meest geschikte was voor de sociaal-economische en demografische geschiedenis, maar al evenzeer voor de studie van politieke, culturele en religieuze fenomenen.²⁴ In Gent werd de kwantitatieve benadering eveneens omarmd, maar zonder deze als panacee te beschouwen en zonder de traditionele historische kritiek terzijde te schuiven. In een uitvoerige bespreking van *Séville et l'Atlantique* toonde Brulez in 1964 aan dat Pierre en Huguette Chaunu de regels van de historische kritiek zozeer met voeten hadden getreden dat hun conjunctuuranalyse van nul en generlei waarde was: hun lijst van de overtochten naar Amerika was hoogst onvolledig, zij konden het tonnage van de schepen zelfs niet bij benadering berekenen en zij stelden tonnage ten onrechte met het volume van de lading gelijk.²⁵ Het positieve van zijn vernietigende kritiek, dat wil zeggen positief vanuit een Gents perspectief, was de én-én redenering: ja aan de kwantitatieve geschiedenis, maar alleen wanneer de bronnen het toestaan, én alleen wanneer men precies weet wat er met de aldus bekomen gegevens te doen valt, en vooral: wat er *niet* mee

²³ Jacques Le Goff, *La nouvelle histoire* (Parijs, 1978).

²⁴ Pierre Chaunu, 'L'histoire sérielle: bilan et perspectives', *Revue Historique*, 494 (1970), pp. 297-320; François Furet, 'L'histoire quantitative et la construction du fait historique', *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations*, 26 (1971), pp. 63-75 (herdrukt in Jacques Le Goff en Pierre Nora (eds.), *Faire de l'histoire*, I, *Nouveaux problèmes* (Parijs, 1974), pp. 42-61); Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire de l'historien*, I (Parijs, 1978), pp. 13-14, 20.

²⁵ Wilfrid Brulez, 'Séville et l'Atlantique: quelques réflexions critiques', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 42 (1969), pp. 568-592.

te doen valt. Het is wat men, meer algemeen uitgedrukt, de logica van de accumulatie zou kunnen noemen: accumulatie van methoden, werkinstrumenten, gegevens. Die logica bleef de geschiedenis van de Nieuwe Tijd in Gent karakteriseren. Men stond open voor vernieuwing, maar niet voor de waan van de dag. Een brede vraagstelling bleef samengaan met het 'métier' van de historicus, zoals gedefinieerd door Marc Bloch.²⁶ Rekening houdend met mijn leeftijd, zult u het me hopelijk niet kwalijk nemen dat ik even een persoonlijke getuigenis afleg. Met buitengewoon veel genoegen heb ik als wetenschappelijk medewerker de seminarie-oefeningen blijven bijwonen die Brulez voor de licentiestudenten gaf, en waarin hij ieder jaar een nieuw, belangrijk historisch probleem aan de orde stelde. Zo passeerden onder meer de volgende thema's de revue: de consequenties van de vroegmoderne oorlogvoering; de dynamiek van het handelskapitalisme; het sociale draagvlak van het absolutisme; de impact van de slavenhandel op Afrikaanse samenlevingen; de economische betekenis van luxe in de Nieuwe Tijd. Mijn genoegen vloeide echter vooral voort uit de scherpzinnige en tegelijk meedogenloze manier waarop Brulez de grootse bouwwerken van bijvoorbeeld Perry Anderson²⁷ of Immanuel Wallerstein²⁸ steen na steen deconstrueerde – om een post-modernistische term te gebruiken die pas veel later opgang zou maken. En die deconstructie steunde in hoge mate op de toepassing van de traditionele historische kritiek.

Ik keer terug naar de onderzoeksdomeinen van de Gentse modernisten. De probleemvelden die Verlinden en zijn leerlingen in de jaren vijftig hadden geëxploreerd, bleven tijdens de daaropvolgende decennia op de agenda staan. Dat gold voor de maritieme geschiedenis en de koloniale geschiedenis, waarop Verlinden zelf zeer actief is geweest;²⁹ dat onderzoek werd zowel door

²⁶ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou le métier d'historien* (Parijs, 1949). Een integrale uitgave is in 1997 verschenen. Er bestaat nu ook een elektronische editie.

²⁷ Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State* (Londen, 1974).

²⁸ Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York, 1974).

²⁹ Verlinden heeft een groot deel van zijn historisch-wetenschappelijk werk gewijd aan de middeleeuwse precedenten van de vroegmoderne kolonisatie. Zie de bundeling van zijn voornaamste artikelen terzake: *The Beginnings of Modern Colonization: Eleven Essays with an Introduction* (Ithaca, 1970). Een volledige bibliografie tot 1974 is te vinden in: *Miscellanea aangeboden aan Charles Verlinden ter gelegenheid van zijn dertig jaar professoraat* (Gent, 1975), pp. XXVII-LIV. Voor een kritische evaluatie: Claude Morin, 'De la Reconquista à la Conquista: transferts et adaptations dans le contrôle des populations étrangères', in Alain Musset en Thomas Calvo (eds.), *Des Indes occidentales à l'Amérique latine: à Jean-Pierre Berthe* (Parijs, 1997), pp. 559-568.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

Brulez³⁰ als door John Everaert³¹ gecontinueerd. Continuïteit was er ook wat de geschiedenis van prijzen en lonen betreft,³² de agrarische geschiedenis,³³ de ondernemersgeschiedenis,³⁴ de geschiedenis van de textielindustrie.³⁵ Het accent bleef met andere woorden op de sociaal-economische geschiedenis liggen. Het waren echter de sociale dimensies die steeds meer aandacht kregen. Dat verklaart waarom de *New Economic History* geen aantrekkingskracht uit-

30 Aangezien Brulez bij zijn emeritaat met aandrang heeft gevraagd hem geen huldealbum of iets wat daar op lijkt aan te bieden, is er geen bibliografie van zijn wetenschappelijk werk samengesteld. Daarom vermeld ik hier enkele titels met betrekking tot de maritieme en koloniale geschiedenis: 'La navigation flamande vers la Méditerranée à la fin du XVIe siècle', *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 36 (1958), pp. 1210-1242; 'Les routes commerciales d'Angleterre en Italie au XVIe siècle', in *Studi in Onore di Amintore Fanfani*, IV (Milaan, 1962), pp. 123-184; 'Venetiaanse handelsbetrekkingen met Perzië en Indië omstreeks 1600', *Orientalia Gandensia*, I (1964), pp. 1-27; 'Les voyages de Cadamosto et le commerce guinéen au XVe siècle', *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XXXIX (1968), pp. 311-326; *Der Kolonialhandel und die Handelsblüte der Niederlande in der Mitte des 16. Jahrhunderts* (Keulen, 1969; *Kölner Vorträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 3); 'Marchands italiens dans le commerce américain au XVIe siècle', *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XLIV (1974), pp. 87-99; 'Les escales au carrefour des Pays-Bas (Bruges et Anvers, 14e-16e siècles)', in *Les grandes escales*, I, *Recueils de la Société Jean Bodin*, 32 (1974), pp. 417-473.

31 Zie de bibliografie in Jan Parmentier en Sander Spanoghe (eds.), *Orbis in Orbem. Liber amicorum John Everaert* (Gent, 2001), pp. XXI-XXVII.

32 Hier dienen in eerste instantie de fundamentele bijdragen van Chris Vandenbroeke te worden vermeld. Voor een volledige bibliografie zie Isabelle Devos en Thijs Lambrecht (eds.), *Bevolking, voeding en levensstandaard in het verleden. Verzamelde studies van Prof.dr. Chris Vandenbroeke* (Gent, 2004), pp. VII-XXIV.

33 O.m. het proefschrift van Chris Vandenbroeke, verdedigd in 1970, gepubliceerd in Franse vertaling: *Agriculture et alimentation. L'agriculture et l'alimentation dans les Pays-Bas autrichiens. Contribution à l'histoire économique et sociale à la fin de l'Ancien Régime* (Gent-Leuven, 1975).

34 O.m. de proefschriften van Hugo Soly, *Urbanisme en kapitalisme te Antwerpen in de 16de eeuw: de stedenbouwkundige en industriële ondernemingen van Gilbert van Schoonbeke* (verdedigd in 1973, gepubliceerd in 1977), en Karel Degryse, *De Antwerpse fortuinen: kapitaalaccumulatie, -investering en -rendement te Antwerpen in de 18de eeuw* (verdedigd in 1985, postuum gepubliceerd in Bijdragen tot de Geschiedenis, 88, 2005).

35 O.m. de proefschriften van Jos Vermaut, 'De textielnijverheid in Brugge en op het platteland in westelijk Vlaanderen voor 1800. Konjunktuurverloop, organisatie en sociale verhoudingen', 1974, en Alfons Thijs, *Van 'werkwinkel' tot 'fabriek'. De textielnijverheid te Antwerpen (einde 15de-begin 19de eeuw)* (verdedigd in 1978, gepubliceerd in 1987).

oefende.³⁶ De leerlingen van Craeybeckx, Brulez en Scholliers waren geïnteresseerd in structuren en conjuncturen, maar hun belangstelling gold in eerste instantie de sociale consequenties van economische processen, de oorzaken van armoede en verarming, veranderingen in levensstandaard en levenswijze, sociale verhoudingen in relatie tot productieprocessen, de ontwikkeling van een sociale politiek. Dat betekent niet dat ze allemaal op dezelfde golflengte zaten wanneer het om de verklaring van historische processen ging, wel integendeel. Vandenbroeke was geneigd neo-malthusiaanse verklaringsmodellen te privilegeren. Ikzelf zag meer heil in verklaringen gebaseerd op sociale productieverhoudingen. En Brulez verwierp iedere vorm van wat hij als systeembouw bestempelde. Hij was eigenlijk een radicale post-modernist avant la lettre, wat discussies met hem overigens zo boeiend maakte. Ieder van ons bleef als historicus in ieder geval de mens en het menselijk handelen centraal stellen.³⁷

Het zou me te ver voeren hier alle nieuwe onderzoeksdomeinen te bespreken die in de jaren zeventig en tachtig werden gestimuleerd. Kijkt men zowel naar de publicaties van de stafleden als naar de verhandelingen die ze begeleid- den,³⁸ dan vallen in ieder geval vijf succesvolle oriëntaties te signaleren. Eerst en vooral de demografische geschiedenis. Die was op zichzelf niet nieuw, want de Gentse mediëvist Hans Van Werveke had al meerdere publicaties dienaangaande op zijn naam staan.³⁹ Chris Vandenbroeke introduceerde echter de methode van de gezinsreconstructie die de Franse demograaf Louis

³⁶ Over de opmars van de *New Economic History* in de Verenigde Staten in de jaren zestig van de vorige eeuw en de 'cliometrische kolonisatie' van Europa in de jaren zeventig en tachtig, zie J.W. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet. Hoe de economische geschiedenis onze ideeën over economische groei veranderde* (Utrecht, 2003), pp. 81-124. Zie ook Herman van der Wee, 'Economic History: its Past, Present and Future', *European Review*, 15 (2007), pp. 33-45.

³⁷ Dit was één van de meest frappante verschilpunten met Braudel en andere toenmalige *Annales*-coryfeeën, die (bijna) uitsluitend oog hadden voor onpersoonlijke processen. Zie in dit verband de kritische bedenkingen van François Dosse, *L'histoire en miettes. Des 'Annales' à la 'nouvelle histoire'* (Parijs, 1987), pp. 156-160, 186-187.

³⁸ Zie *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1973 tot 1981 en publicaties daaruit voortgevloeid tot maart 1982* (Gent, *Studia Historica Gandensia*, nr. 254, 1982), pp. 24-28, 64-67, en Luc François, *Lijst van de doctoraats- en licentiaatsverhandelingen voorgelegd aan de Sectie Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Gent van 1982 tot 1987 en publicaties daaruit voortgevloeid tot december 1987, met addenda voor de vroegere jaren* (Gent, *Studia Historica Gandensia*, nr. 272, 1988), pp. 16-21, 61-65.

³⁹ Zie de bibliografie in Hans Van Werveke, *Miscellanea Medievalia. Verspreide opstellen over economische en sociale geschiedenis van de Middeleeuwen* (Gent, 1968), pp. XXIX-XLII.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

Henry had ontworpen,⁴⁰ en dat was een grote stap voorwaarts. Hij liet bovendien experimenteren met nieuwe types van bronnen, en wat nog belangrijker was: het onderzoek dat hijzelf verrichtte en dat hij licentiestudenten liet uitvoeren, omspande doorgaans vele eeuwen, waardoor het Braudeliaanse concept van de *longue durée* in Gent een wel heel ruim toepassingsgebied kreeg. Op de tweede plaats werd het door Scholliers geïnitieerde onderzoek naar de levensstandaard door Vandenbroeke en mezelf uitgebreid tot de studie van levenswijzen en levensstijlen, waarbij niet alleen de voeding aandacht kreeg, maar ook de kleding, interieurs, boekenbezit, medische consumptie, enzovoort. Op de derde plaats liet ik bedelarij, criminaliteit en andere consequenties van sociale uitsluiting onder de loupe nemen, en tegelijk peilen naar de factoren die tot sociale disciplineren leidden.⁴¹ Op de vierde plaats, en dat mag toch wel worden onderlijnd, stimuleerden de Gentse modernisten steeds vaker onderzoek dat onder de noemer cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis kan worden gebracht. Het ging om een brede scala van thema's: de gezinsgeschiedenis en alles wat daarmee op relationeel gebied samenhangt, dus ook veranderende opvattingen over seksualiteit, de studie van de 'volkscultuur', de studie van wereldbeelden, enzovoort. Er werd bovendien aandacht geschonken aan de vraag of er in de Nieuwe Tijd al dan niet causale verbanden bestonden tussen cultuurproductie, economische conjunctuur en politieke machtsuitoefening – een vraag waarop Brulez in een klein maar fijn werk radicaal 'nee' antwoordde: er bestond in de Nieuwe Tijd geen significant verband tussen de omvang van de cultuurproductie enerzijds en economie of politiek anderzijds.⁴²

Het feit dat de meeste Gentse modernisten tijdens het derde kwart van de vorige eeuw op het gebied van de sociale geschiedenis bedrijvig waren, valt niet louter en alleen aan maatschappelijke ontwikkelingen en historiografische fac-

⁴⁰ In 1953 stelde Louis Henry voor om de parochieregisters van het Ancien Régime te gebruiken om de 'prestatistische' periode te bestuderen: 'Une richesse démographique en friche: les registres paroissiaux', *Population*, 8 (1953), pp. 281-290. Samen met de archivaris-paleograaf Michel Fleury zette hij de methode van de gezinsreconstructie in een klassiek geworden handboek uiteen: *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (Parijs, INED, 1956). Zie P.-A. Rosental, 'La nouveauté d'un genre ancien: Louis Henry et la fondation de la démographie historique', *Population*, 58 (2003), pp. 103-138.

⁴¹ O.m. het (helaas onuitgegeven) proefschrift van Anne-Marie Roets, 'Rudessen, dieften ende andere crimen. Misdadigheid te Gent in de 17de en 18de eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse', 1987.

⁴² Wilfrid Brulez, *Cultuur en getal: aspecten van de relatie economie-maatschappij-cultuur in Europa tussen 1400 en 1800* (Amsterdam, 1986). Zie het discussiedossier in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 105 (1990), pp. 78-86.

toren toe te schrijven: het was ook het resultaat van de onderzoeksmogelijkheden die werden geboden, met andere woorden: van de relatieve machtsposities die hoogleraren bekleedden – laten we de sociologie van de wetenschapsbeoefening nooit uit het oog verliezen! De politiek-institutionele geschiedenis is echter nooit weggeweest. In concreto werd de geschiedenis van de vroegmoderne instellingen na de Tweede Wereldoorlog gedurende lange tijd door Egied Strubbe gedoceed, die eerst en vooral mediëvist en rechtshistoricus was,⁴³ en die de instellingengeschiedenis ook als zodanig beoefende. Strubbe was bovendien een geboren en getogen Bruggeling, waardoor het hem vanzelfsprekend leek dat men als onderzoeker op zijn geboortestad of althans op het westelijk deel van het graafschap Vlaanderen focuste. Hij was zeker geen voorstander van een sociaal-wetenschappelijke geschiedschrijving. Nog even een persoonlijke anecdote: toen ik als eerstejaarsstudent tijdens het examen historische kritiek op zijn vraag waarom ik geschiedenis studeerde iets antwoordde in de trant van: zoeken naar de marges van menselijk handelen en de veranderingen die daar kunnen in optreden, kreeg hij bijna een appelflauwte. Laat er echter geen misverstand over zijn wetenschappelijke kwaliteiten bestaan: hij is in mijn ogen de incarnatie gebleven van de traditionele historische kritiek in de beste zin van het woord. Dat neemt niet weg dat het zijn leerling, Michel Baelde, is geweest die te Gent een heel nieuwe oriëntatie aan de instellingengeschiedenis van de Nieuwe Tijd heeft gegeven. In 1975 betreunde hij openlijk de zware nadruk op formele institutionele thema's en de geringe aandacht voor het complexe maatschappelijke krachtveld waarin instellingen evolueren. Om hemzelf te citeren: "Men heeft te veel...het instutioneel onderzoek opgevat in een te strikt juridische zin, als een beschrijving dus van de uiterlijke vormen en van de vastgelegde omkadering, en te weinig als een doorgronden van de innerlijke spanningen en de evoluerende conflicten".⁴⁴ Die lijn wordt thans voortgezet door zijn leerling, René Vermeir, die ook weer nieuwe accenten legt, met name wat de machtsuitoefening vanop afstand betreft, wat in het geval van de Spaanse Nederlanden per definitie een Europese dimensie impliceert.⁴⁵

Daarmee zijn we bij het heden aanbeland, en dus ook bij de toekomst, want kijken we niet in eerste instantie naar het verleden in functie van onze toe-

⁴³ Zie over hem: Walter Prevenier, 'In Memoriam Prof. Mr. Egied I. Strubbe (1897-1970)', *De Brug* (1971), pp. 43-60.

⁴⁴ Michel Baelde, 'Het historisch onderzoek betreffende de Belgische "moderne" instellingen: lacunes en prioriteiten', in Hugo De Schepper (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België/Sources de l'histoire des institutions de la Belgique. Handelingen, van het Colloquium te Brussel/Actes du Colloque de Bruxelles, 15-18.IV.1975* (Brussel, 1977), p. 152. Voor een volledige bibliografie van Baelde zie Hugo Soly en René Vermeir (eds.), *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber Amicorum Prof.Dr. M. Baelde* (Gent, 1993), pp. XI-XVIII.

⁴⁵ René Vermeir, *In staat van oorlog: Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648* (Maastricht, 2001). Een Spaanse vertaling is ter perse.

HONDERD JAAR GESCHIEDENIS VAN DE NIEUWE TIJD IN GENT

komstverwachtingen? Hoe dan ook, wat de geschiedenis van de Nieuwe Tijd betreft, is er in Gent sprake van continuïteit *en* verandering. Continuïteit wat de impact van de Middeleeuwen betreft, want de huidige voorzitter van de Vakgroep Nieuwe Geschiedenis, Hilde De Ridder-Symoens, is gevormd als mediëviste, maar dan wel een mediëviste waarvan het proefschrift over de periode 1450-1550 handelde, dus de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd, en zij heeft een groot aantal publicaties betreffende de zestien- en zeventiende eeuw op haar naam staan. Toch ook verandering, want zij heeft de prosopografie als methode bij de Gentse modernisten geïntroduceerd⁴⁶ en zij propageert een sociaal-culturele benadering op domeinen waar dat gedurende lange tijd niet evident was. Continuïteit en verandering ook bij haar collega's. Bij René Vermeir, zoals ik al heb opgemerkt, bij Isabelle Devos, die de sterke traditie op het gebied van demografisch onderzoek voortzet, maar daarin nu de medische geschiedenis integreert, wat nieuwe perspectieven opent,⁴⁷ en bij Jan Parmentier, die de maritieme geschiedenis thans via egodocumenten benadert en haar aldus met de mentaliteitsgeschiedenis verbindt.⁴⁸ En dan heb ik het niet eens over de jongere generatie, waarvan de proefschriften en eerste publicaties het allerbeste doen verhoppen.

Een besluit ligt voor de hand: de geschiedenis van de Nieuwe Tijd te Gent is een verhaal van continuïteit *en* verandering, van vasthouden aan beproefde tradities *en* het introduceren van vernieuwingen, van het zich toeëigenen van vraagstellingen, methoden en thematieken die door anderen worden aange-reikt *en* van het zelf uittesten van nieuwe benaderingen en het zelf exploreren van nieuwe probleemvelden. Zoals ik al zei: een *én-én* verhaal. Ongeacht het antwoord op de vraag of er van een Gentse Historische School kan worden gesproken, en, in het bevestigende geval, of de afdeling Nieuwe Tijd daar dan heeft toe bijgedragen, ben ik van mening dat de aanhoudende bloei van de geschiedbeoefening te Gent in hoge mate aan deze *én-én* houding valt te danken, dus aan eclectisme zo men wil, maar dan wel een kritisch, selectief en juist daarom vruchtbaar eclectisme. Immers, het feit dat studenten en jonge onderzoekers zeer verschillende maar degelijke werktuigen uit een welge-vulde gereedschapskist kunnen *kiezen*, is de beste garantie voor vernieuwing.

⁴⁶ Hilde De Ridder-Symoens, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 45 (1991), pp. 95-117, en 'Prosopographical Research in the Low Countries concerning the Middle Ages and the Sixteenth Century', *Medieval Prosopography*, 14 (1993), nr. 2, pp. 27-120.

⁴⁷ Isabelle Devos, *Allemaal beestjes. Mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw* (Gent, 2006).

⁴⁸ Zie o.m. Jan Parmentier, *Het gezicht van de Oostendse handelaar: studie van de Oostendse kooplieden, reders en ondernemers actief in de internationale maritieme handel en visserij tijdens de 18de eeuw* (Oostende, 2004).

HUGO SOLY

Charles Verlinden (Archief van de Universiteit Gent)